

בין יעקב לעשיו

"וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לִפְנֵי אֶל עֲשָׂו אָחִיו... וַיֵּצֵא אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדֹנִי לַעֲשׂו כֹּה
אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב... " כך מתחיל תיאור המפגש המחודש שבין יעקב לעשו. בפירושו ראה
הרמב"ן, בעקבות רמזים מסוימים בתורת חז"ל, את המפגש הזה כרמז לדורות. ואכן, ניתן
לקרוא את פירושו כהערות פוליטיות לקהילות היהודיות בגולה, ובמידה לא מועטת אף
למדינה יהודית.

אוזני כלב

הערות הראשונה של הרמב"ן קשורה בעצם שליחת המלאכים לעשו. בעקבות חז"ל מבקר
הרמב"ן את יעקב ("וכבר תפסוהו החכמים על זה"). דברי חז"ל (בראשית רבה עה, ג)
בנויים על פסוק במשלי (כו, יז): "מִחֲזִיק בְּאָזְנֵי כָלֵב עֹבֵר - מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ".
באמצעות משחק מלים משווה הכתוב בין מי שמתגרה בכלב עובר, ללא צורך, לבין מי
שמתערב ו'מִתְעַבֵּר' בכעס ובעברה, בריב לא לו. חז"ל מוסיפים: "אמר לו הקב"ה [ליעקב]
לדרכו היה [עשו] מהלך... [ואתה] משלח אצלו [דורון]? ואף חותם 'עֲבָדְךָ יַעֲקֹב'". במילים
אחרות, אף ללטף אוזני כלב עובר לא כדאי. הרמב"ן רואה במדרש זה רמז ליחסים עם
רומא-אדום: "ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום, כי מלכי בית
שני באו בברית עם הרומיים, ומהם שבאו ברומה, והיא היתה סבת נפילתם בידם, וזה
מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים". לפנינו נסיון לשמור על מעין עצמאות פוליטית
בינלאומית ללא בריתות וחוזים הנתפסים על ידי הנביאים והחכמים כמפוקפקים. הרמב"ן
רומז לכך (לג, טו) כשמפרש את דברי יעקב הנפרד מעשו (לג, טו): "לָמָּה זֶה אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי
אֲדֹנִי". בדברי ענווה אלה שומר יעקב על עצמאותו. כך עשה רבי ינאי ש"לא היה מקבל
חברת אנשי רומי ללותו... [שאינם] מקרבין [אדם] אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו".
עצם הכניסה לבריתות פוליטיות נראה לרמב"ן דבר המבטיח אובדן העצמאות ומעורבות
בְּרִיב לֹא לוֹ.

זה היה חטאם של יהודי הבית השני, לפי החכמים, כאשר ערבו את רומא במערבולת
מלחמות היהודים. רש"י עמד על כך בפירושו לשיר השירים! רש"י קרא את שיר השירים
כדושיח בין כנסת ישראל, העם היהודי, לבין הקב"ה, דושיח המתייחס לתולדותינו, על ימי
הזוהר וימי השקיעה. רוגינו זוכרים וודאי את הפסוק הקלאסי: "אֶל גִּנַּת אֶגֶז וְיִרְדְּתִי
לְרֵאוֹת בְּאֵפִי הַנָּחַל - לְרֵאוֹת הַפְּרָחַה הַגֶּפֶן הַנֵּצוֹ הַרְמְנִים" (שיר השירים ו, יא). לפי רש"י
השכינה מדברת כאן אל עם ישראל בימי הבית השני: "אֶל גִּנַּת אֶגֶז וְיִרְדְּתִי... הנה באתי אל
מקדש שני... לְרֵאוֹת בְּאֵפִי הַנָּחַל... [רעננות של] מעשים טובים אראה בך. לְרֵאוֹת הַפְּרָחַה
הַגֶּפֶן - ... תלמידי חכמים וסופרים... - הַנֵּצוֹ הַרְמְנִים - מקיימי מצות מליאי זכיות..."

הפסוק הבא, הפחות מוכר, מהווה קונטרסט לפסוק זה. כנסת ישראל עונה לשכינה ומתוודה: "לא ידעתי - נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב". ורש"י מפרש "לא ידעתי - כנסת ישראל מתאוננת: לא ידעתי להזהר מן החטא... ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות [רומא] וקבל מידו המלוכה ונעשה לו [לרומא] עבד; ומאז - נפשי שמתני... להרכיב עלי נדיבות [שלטון] שאר אומות... אני בעצמי מניתים עלי". ורש"י מוסיף פסוק (ירמיה יג, כא), שלפי רבי יהודה ברבי סימון בבראשית רבה, מבטא גם את טעותו של יעקב: "ואת למדת אתם עליו, אלפים לראש". לפי המפרשים הקלאסיים, רד"ק למשל, פסוק זה רומז למעשה אחז מלך יהודה, ששלח גם הוא מלאכים וחתם 'עבד' (מלכים ב טז, ז): "וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר מלך אשור לאמר עבדך ובגדך אני - עלה והושעני מפני מלך ארם ומפני מלך ישראל הקומים עלי". הפסוק בירמיהו ברור עכשיו. השכינה פונה אל כנסת ישראל 'ואת למדת אתם' [להתערב בעניינך, ומתוך כך להיות] עליך אלפים [שליטים] לראש, וכדברי הרד"ק: "רחוקים היו מארצך, מה תאמרי [ותתאונני] כשיבאו להחריבך, כי [הרי] כבר באו [כשקראת להם] להושיעך".

אכן, עמדה בפני אחז דילמה קשה בעקבות פלישת מלכי הצפון. ישעיהו הזהיר אותו מלפנות אל אשור (ז, ד): "השמר והשקט אל תירא ולבבך אל ירף משני זנבות האוידים העשנים האלה", "רצין וארם וכן רמלהו" שפלו לארצו. אחז פחד, לא שמע לנביא ואף לא רצה לקבל אותות מרגיעים מן השמים. אחז השתעבד לאשור, והוסיף לשעבוד הפוליטי, שעבוד רוחני שהתבטאו שינויים שעשה בבית המקדש. הדילמה של אחז הייתה תוצאה של מלחמת אחים בין ישראל ליהודה. ברוך השם אנו לא במצב זה, ואני תקווה שלא נכשל שוב במלכודות אלו. אבל גם עבורנו יש כאן רמז ולקח. אל לנו לערב זרים במחלוקות הפנימיות שלנו. ובחטא זה רבים חוטאים אף היום. הם חוטאים, אף כאשר מדריכים אותם כוונות טובות.

כלב הקדרים

חז"ל סיכמו את האסטרטגיה של יעקב בשלוש מלים: תפילה, דורון ומלחמה. הרמב"ן, הבין את המלחמה כפשוטה. הוא הבין שתקומתה של מדינת ישראל תהיה מלווה במלחמות. ר' ישעיהו הורוביץ (השל"ה) שכרמב"ן עלה ארצה, בתקופה קשה אחרת, דיבר גם הוא על מלחמה, אך הבינה בצורה שונה (שני לוחות הברית, וישלח): "עניין המלחמה עמהם, תוקף השתדלות שמחויבין השתדלנים מישראל להעזי פניהם נגד מלך והשרים ולהשתדל עבור ישראל בכל כחם, אף שמראים להם פנים זועפות ודוחים אותם..." אכן, בנוסף למלחמה העקובה מדם, מתקיימת מלחמה נוספת, אידיאולוגית, רטורית ותעמולתית. לחרב ולדם מתווספים גם המילה והדמים. אוניברסיטאות רבות ומהוללות, פותחות מחלקות בדורון הפטרודולרים ובהן מסיתים נגדנו. כמוכן, לא צריך לשחד פרופסור. ניתן להזמין אותו להרצאה בשכר מפתה, כדי לשנות את עמדתו. דבר זה מחייב

אותנו לאחריות, וכדברי השל"ה, לא להיכנע. מעשה הפרופסורים שפנו אל עמיתיהם בחו"ל, כדי להביא חרם על האוניברסיטאות הישראליות הוא מעשה שפל ביותר בזמן בו המלחמה נטושה.

החכמים שפיתחו את הרעיון הגלום בפסוק במשלי "מִחֲזִיק בְּאָזְנֵי כָּלֵב עֲבָר... " השתמשו בשני משלים כדי לאייר אותו. בתיאור נפלא של האימפריאליזם על דורותיו, מסופר לנו בבראשית רבה, על ארכי-ליסטים הישן על פרשת דרכים ועובר-אורח מעיר אותו להזהירו מסכנה. הארכי-ליסטים מתעורר ושוודד את מי שרצה להיטיב עמו. יש במדרש גם משל נוסף (ילקוט שמעוני במדבר כב, תשסח): "משל למה הדבר דומה לזאב שבא וחטף גדי מן הצאן והיה שם כלב של קדרים. יצא והיה מנבח בו ומריב עמו, אמר לו הזאב אתה כלב של קדרים למה אתה מריב עמי. שמא נטלתי משלכם? לא נטלתי אלא מעדרו של רועה". מה אעשה והסימפטיה שלי נתונה דווקא לכלב זה, שמוכן לנבוח גם נגד עוולות שלא נוגעות ישירות אליו. זוהי גם חובתנו. אך לכך חייבים אנו להיות עצמאיים. עדיין לא זכינו לכך, לא מבחינה פוליטית, ולא מבחינה כלכלית, כשאנו ממשכנים את עצמאותנו הכלכלית, בהלוואות ובדורון שאנו מקבלים. מי ייתן ונזכה פעם לעצמאות. אז לא נצטרך לכתוב 'עבדך' ולהצביע אוטומטית באו"ם, ונזכה להיות כלב קדרים, המתעניין בכנות גם בעדר האחרים.